

'Hoe houden ze hoop?
En mag ik wat van die hoop?'

HARM

63 JAAR

Harm Edens
Programmamaker en schrijver

1968

Ik zit in m'n eentje voor de tv. Twee grote ogen kijken me aan. Staren me aan. Alsof ze weten dat ze een eindeloze afstand moeten overbruggen voor er zal worden teruggekeken. De twee grote ogen zijn van een klein, zwart jongetje. Uitgemergeld. Met een bol buikje en een leeg bakje in beide handen. Het is een wonder dat z'n vel-over-been-arpjes het kunnen dragen. Maar dat bedenk ik op dat moment niet, want ik weet helemaal niet waar ik naar kijk. M'n moeder legt uit dat er op onze aarde hier en daar een paar plekjes zijn waar de mensen niet helemaal genoeg te eten hebben. Daar had ik nog nooit van gehoord. Ik wist niet dat zoiets bestond. Ik ben zeven jaar.

Biafra is de plek van de eerste hongersnood waar op televisie verslag van wordt gedaan. In zwart-wit, maar dat zijn we dan nog gewend. Er komt een massale hulpactie op gang en tien kindjes worden naar Nederland gehaald. Honderdduizenden kindjes niet. In de muur rond mijn paradijs zit een eerste diepe scheur.

1970

We zitten tv te kijken. M'n vader rookt een Golden Fiction-sigaret en m'n opa een Agio-sigaar. Maar die rookwolken vallen in het niet bij de zwarte explosies die ik op het scherm zie. De grond wordt zover het oog reikt volledig omgeploegd door een tapijt aan bommen die snel en precies achter elkaar inslaan. Alles wordt weggevaagd. En de aarde is weer woest en ledig. M'n moeder legt uit dat mensen soms ruzie maken en dat dat weleens uit de hand loopt. Ik heb wel in de gaten dat dat hier in vergaande mate aan de hand is. Ik ben negen.

De Vietnam-oorlog duurt van 1955 tot 1975; er vallen tussen de 3,5 en 4 miljoen slachtoffers. Waarin gebruik wordt gemaakt van het ontbladeringsmiddel *Agent Orange* en van napalm, een zeer brandbare benzine-kleefpap die alles waar het aan blijft plakken in de hens zet. Ook mensen. In 1972 rent de naakte Kim Phuc brandend over een weg om in 1973 op een World Press Photo tot stilstand te komen. Een brandend meisje van negen. Ik had geen idee dat dit soort wreedheden pasten in een schepping vol vergeving en naastenliefde. De muur rond mijn paradijs zakt langzaam in elkaar. Een jaar later besluit ik

dat als God in al z'n wijsheid vindt dat oorlogen en hongersnoden een plek verdienen in de door hem geschapen wereld, hij daar dan maar in z'n eentje de verantwoordelijkheid voor moet dragen. Ik doe niet meer mee. 'Zeven was voldoende, vijf en twee. Zeven was voldoende voor vijfduizend, op de heuvels langs de zee.' Dat had ik jaren gezongen met m'n zuivere jongenssopraan in het koor van de Grote Kerk in Enschede. Maar nu niet meer. Het was niet meer voldoende.

1972

Ik ben de krant aan het lezen. De *Tubantia*, denk ik, al kan het ook de *Noord-Ooster* zijn geweest, want mijn vader vond het belangrijk om z'n Groningse roots dagelijkse te voorzien van een flinke scheut heimwee. Er staat een verhaal in over een groep mensen die ons willen waarschuwen. Als we zo doorgaan met steeds meer spullen maken en met steeds meer natuur opofferen, dan gaat het fout. Dat hebben ze allemaal wetenschappelijk uitgezocht en in een rapport opgeschreven. 'Grenzen aan groei' heet dat rapport. Ik begrijp niet alles van wat er staat, maar de strekking is me wel duidelijk. Ik bespreek het niet meer met m'n moeder. Ik ben elf en voor de derde keer in m'n leven krijg ik een fundamenteel unheimisch gevoel. Het rotsvaste vertrouwen dat het met mijn leven wel goed gaat komen, is definitief weg.

'The Limits to Growth: a global challenge' is een rapport van de Club van Rome. Die club heet zo omdat de zesendertig oorspronkelijke leden eind jaren zestig voor het eerst bij elkaar kwamen in de Italiaanse hoofdstad. Veel van wat ze voorspellen komt later min of meer uit. Toch denken vijftig jaar later veel mensen nog steeds dat we onbeperkt en eindeloos kunnen doorgroeien. We kunnen *deep sea minen*, we kunnen CO₂ onder de grond stoppen. Niks aan de hand, maar ondertussen blijven de alarmbellen regelmatig afgaan.

Eerst krijgen we eind jaren zeventig de zure regen op ons dak. Die tast niet alleen de natuur aan maar ook onze monumenten. De spuwvers op de Sint-Janskathedraal in Den Bosch spugen bij ieder toxisch regenbuitje meer van zichzelf de diepte in. Gif uit de lucht. Het is onheilspellend.

Dan openbaart zich het gat in de ozonlaag dat steeds groter wordt door alle chloorfluorkoolstofverbindingen in spuitbussen en koelkasten. De cfk's tasten het natuurlijke filter rond de aarde aan en de schadelijke straling uit het heelal daalt op ons neer. Apocalyptisch.

En de Amerikanen denken dat ze hier een zootje atoombommen naar binnen kunnen moffelen, zodat bij een confrontatie met Rusland dat kleine Nederland als eerste van de kaart wordt geveegd. Ik heb er dankzij Vietnam meteen een plaatje bij in m'n hoofd. Een afschuwelijk duister plaatje.

En dat hebben meer mensen. En die gaan twee keer massaal de straat op. De eerste demonstratie is in 1981 in Amsterdam met 420.000 mensen. De tweede in 1983 in Den Haag met 550.000 mensen. En het heeft effect. De kruisraketten blijven weg. Het voelt als een persoonlijke overwinning. Alsof ik ze eigenhandig het land uit heb geschopt.

Poster van het Komitee Kruisraketten Nee.

In 2014 zit in de Wikileaks-documenten een memo van de Amerikaanse ambassadeur in Duitsland, waarin over Amerikaanse kernwapens in Nederland wordt gesproken. In 2019 lekt een rapport van de NAVO uit, waarin Vliegbasis Volkel wordt genoemd als de plek waar tweeëntwintig kernkoppen liggen opgeslagen. Maar dat weten we dan gelukkig niet.

De twee andere levensbedreigende verschijnselen lossen we ook op in de jaren tachtig. De zure regen wordt ontzuurd. Het gat in de ozonlaag gerepareerd. We gaan de goeie kant op, de toekomst wordt weer mooi! Ik stort me op het schrijven van comedyseries zoals *Laat maar zitten*, *In de Vlaamsche pot*, *Het Zonnetje in Huis* en *SamSam*. Min of meer onbezorgde jaren. Tot in 1996 *Dit Was Het Nieuws* begint en ik m'n leven weer openstel voor het wereldnieuws in al z'n ongecensureerde rauwheid.

1999

Voor de TROS ga ik met Bløf een special maken op Spitsbergen. De popgroep heeft een Zilveren aanmoedigings-Harp gewonnen en daarom gaan de mannen nu het meest noordelijke popconcert ooit geven op groene stroom, want we willen tegelijkertijd het snel verslechterende lot van de ijsbeer onder de aandacht brengen. De ijsbeer heeft drijfijf nodig om z'n prooi te kunnen bereiken – vaak zijn dat zeehonden – en dat drijfijf wordt te zacht, waardoor de ijsberen erdoorheen zakken en niet genoeg te eten krijgen. Daardoor worden ze al in hun voortbestaan bedreigd.

Vlak bij de Zeeuwsche Uytkyck – een 141 meter hoge berg die als uitkijkpunt werd gebruikt door Zeeuwse walvisjagers die in de zeventiende eeuw op Spitsbergen woonden – zoeken we een plek om een paar nummers te spelen, maar het is op dat moment 24 uur per dag schemerig en zwaar bewolkt. Geen zon te zien. Dus leggen we de zonnepanelen goed zichtbaar voor in beeld, we verbergen het verlengsnoer van ons dieselaggregaat onder de sneeuw en op een paar honderd meter afstand zetten we het aan. Voilà, groene stroom. Zonnepanelen zijn nog vrij onbekend, bijna niemand weet hoe ze precies werken en je moet de vooruitgang soms een handje helpen.

Als we later op onze grote rode ijzeren Noorse boot verder om het eiland varen, zie ik op een aantal plaatsen gigantische brokken ijs van gletsjers afbreken en in de oceaan storten. Met onheilspellend gekraak komen wanden van bijna honderd meter hoog naar beneden. IJzingwekkend. Ik weet al wel dat de aarde opwarmt en dat de poolkappen aan het smelten zijn, maar nu gaan alle alarmbellen af. De internationale wetenschappers in het dorpje Ny Alesund bevesti-

gen mijn bezorgdheid. Ze vertellen dat het ijs veel sneller smelt dan tot nu toe werd gedacht. Eenmaal terug in Nederland kan ik eigenlijk aan niet veel anders meer denken en aan mijn horizon pakken ook donkere wolken zich samen.

Als ambassadeur van het Wereld Natuur Fonds begin ik op steeds meer plekken te vertellen over wat ik heb gezien op Spitsbergen. Maar voor veel mensen is dat ver weg. Het is eerder een spannend verhaal dan een reden om in actie te komen. Er volgen meer reizen naar de bedreigde panda's in China, naar het regenwoud in de Amazone, naar een tijgerreservaat in Thailand en naar Botswana en Zimbabwe, waar steeds meer droogte en steeds meer mensen het leefgebied van de Afrikaanse olifant aantasten. Ik verdiep me meer en meer in de wereldwijde achterliggende oorzaken en op wat voor manieren we onze planeet aan het plunderen en vervuilen zijn, met alle rampzalige gevolgen voor mens en natuur. Ik ga symposia voorzitten, debatten leiden, radio- en tv-programma's over natuur en klimaat maken. En later ook podcasts. Meer en meer van m'n tijd gaat naar hoe we samen een nieuwe betere wereld kunnen en moeten maken. Maar naarmate de jaren verstrijken en het besef in de wereld groeit dat het heel snel anders moet, worden ook de tegenkrachten en de lobby's van het grote geld sterker en sterker.

Als je als tabaksindustrie erin slaagt om in een wereld die graag de eerste rookvrije generatie wil laten opgroeien met een duivelse smoes vape-apparaten op de markt te brengen met trendy smaakjes waardoor kinderen vanaf twaalf jaar en soms zelfs jonger zwaar verslaafd raken aan nicotine – zwaarder dan ooit en met meer DNA-schade dan ooit – dan heb je al lang besloten dat je de wereld net zo lang en zwaar gaat misbruiken als je zelf wilt. En de fossiele industrie doet met je mee. En de landbouwgif-industrie. En de kledingindustrie. En de voedingsindustrie. En eigenlijk bijna alle andere industriën ook.

En daar hoort tegenwerking bij. Van bedrijven, van de politiek, van individuele medeburgers, die niets van hun welvaart willen inleveren omdat ze overal keihard voor hebben gewerkt. Op kosten van de rest

van de wereld en de toekomst, maar dat doet er wat hen betreft niet toe. Zelfs tegenwerking uit totaal onverwachte hoek. In 2012 struikelt de koning van Spanje en erevoorzitter van het WWF in Botswana over een krakje en breekt z'n heup. Daardoor komt uit dat hij daar is om op olifanten te jagen. In koninklijke kringen is hij niet de eerste die de natuur wil beschermen door hem kapot te knallen.

Niet veel later staan de telefoons op de bovenste verdieping van het WNF in Zeist roodgloeiend. Veel mensen willen hun lidmaatschap opzeggen. Als ik hoor dat een grootvader z'n eigen lidmaatschap en dat van z'n twee zoons en drie kleinzoons heeft beëindigd, vraag ik z'n nummer op en bel hem terug. Hij is woedend en ik begrijp het, maar ik leg uit dat ik op mijn beurt boos en moedeloos word van zijn reactie. Want het WNF doet heel goed werk in Afrika en het is onverteerbaar dat zo'n inteelt-eikel daar in z'n eentje zoveel schade aan toebrengt. Ik praat net zo lang door tot hij weer lid wordt. En z'n twee zonen en drie kleinzonen ook.

Later kom ik erachter dat jachtongelukken bij het Spaanse Koninklijk Huis horen. In de jaren vijftig schoot Juan Carlos zijn jongere broer per ongeluk met een jachtgeweer neer. De veertienjarige Alfonso werd door de inteelt-eikel dodelijk in het gezicht getroffen.

2016

Het Klimaatakkoord van Parijs wordt ondertekend door 159 lidstaten van de Verenigde Naties. De wetenschappelijke rapporten die uitkomen, worden steeds onheilspellender en mijn bezorgdheid groeit. Ik word ambassadeur van *Just DiggIt*, waar we de planeet willen afkoelen door grootschalig te vergroenen en ik ga *Buitengewoon* presenteren bij Omroep Gelderland – een natuurprogramma over de flora en fauna in mijn provincie. Met ongeveer in elke aflevering twee uitersten: de schoonheid van de natuur aan de ene kant en alle bedreigingen aan de andere, zoals droogte, de sterke achteruitgang van de biodiversiteit door onder andere de landbouw, de oprukkende steden en de toenemende druk van toerisme. Als ik als een grutto tussen het hoge gras in een weiland ga zitten terwijl er een immense maaimachine op me afkomt, voel ik een beetje hoe kwetsbaar het allemaal is. Bij BNR ga ik *The Green Quest* presenteren, over groene

innovaties. Later wordt dat *BNR Duurzaam*, waar we kijken naar de grote groene ontwikkelingen in Nederland en de rest van de wereld. Met vaak indrukwekkende onderwerpen, zoals de documentaire *Beyond Zero*.

2021

De documentaire *Beyond Zero* gaat over het bedrijf Interface, de grootste tapijttegelafabrikant in de wereld. De CEO van Interface, Ray Anderson, krijgt in 1994 een duurzame vraag van een klant. Op dat moment is daar nog niemand mee bezig en het woord 'duurzaam' is nog volledig onbekend. Ook bij Ray. Geheel toevallig leest hij ook net het eerste boek van Paul Hawken, nu een van de belangrijkste klimaatgoeroes van de wereld, maar toen nog een onbekende idealist. Die twee dingen samen zorgen voor een soort kortsluiting in het hoofd van Ray. En in plaats van dat hij een plens koud water in z'n gezicht gooit, diep ademhaalt en overgaat tot de orde van de dag, doet hij een paar stappen naar achteren en kijkt hij van een afstandje naar z'n eigen bedrijf. Z'n conclusie liegt er niet om. Hij ziet een '*shitty company*' dat volledig draait op aardolie en heel veel schade toebrengt aan de planeet. Ray besluit dat het radicaal anders moet. Niemand begrijpt hem en hij heeft zelf ook geen idee hoe dat moet, maar hij neemt de beslissing wel. Hij vraagt Paul Hawken om een *Green Dream Team* samen te stellen en ze beginnen gewoon. Twintig jaar later is Interface *CO₂-positive*. Als ze vloerbedekking maken, halen ze in het proces heel veel CO₂ uit de lucht. Het is revolutionair en zeer inspirerend.

De Nederlandse première van de documentaire is in Gooiland, Hilversum. Na afloop vraag ik de aanwezigen in de zaal – vooral CEO's van Nederlandse bedrijven: 'Ik kan me voorstellen dat sommigen van jullie denken: die Ray Anderson met z'n volledige olie- en nylon-multinational had het eigenlijk heel makkelijk. Mijn bedrijf verduurzamen is veel ingewikkelder. Zouden die CEO's even op willen staan?' Iedereen bleef zitten. 'Nou, zullen we dan afspreken dat jullie razendsnel minimaal CO₂-neutraal gaan worden?'

2024

We zijn ondertussen vier jaar verder. Ik ben benieuwd hoeveel van die bedrijven daar in Hilversum daadwerkelijk fanatiek aan de slag zijn gegaan. Of zijn ze nog harder gaan wegsturen? Want hoe duidelijker het wordt dat we samen een betere wereld moeten maken, hoe harder de greenwashing en hoe frequenter de leugens. Ons landje is veel te klein, laat China maar veranderen. Waarom zouden we 26 miljard investeren als dat maar 0,000036 graden minder opwarming oplevert? En zo ken ik er nog een hele serie. Ik heb weleens een zuivelproducent geïnterviewd op de radio, die mooie dingen zei over eiwittransitie en natuurinclusief boeren. En tien minuten na de uitzending verscheen er een persbericht van datzelfde bedrijf waarin heel andere dingen stonden. Ze liegen de zomen uit je broek en dan zijn ze trots op zichzelf. Immoreel en triest.

Ik ben nu 63 jaar en ik word wel ouder en misschien een beetje wijzer – maar niet milder. Integendeel. Ik word bozer. Ik doorzie dingen sneller, ik herken patronen vlugger en ik word ongeduldiger. En dat is niet altijd handig als je een positief verhaal wilt vertellen en mensen in beweging wilt krijgen.

Dat moet anders. Ik heb met transitieprofessor Jan Rotmans een podcast gemaakt over nieuwe leiders, die met lef voorop gaan lopen op weg naar die nieuwe betere wereld. *Nieuwe Wereld Nieuwe Leiders*: hoe kom je erop. We moeten niet alles via het hoofd, via de ratio op blijven lossen, steeds maar weer uitleggen waarom het anders moet, maar juist via het hart en de onderbuik en via gevoel en intuïtie elkaar vinden en samen gaan veranderen.

In dit boek ga ik in gesprek met de jeugd: zestien ontmoetingen met bewuste, groene jonge mensen. Ik had honderden en honderden kandidaten. Voornamelijk op gevoel en intuïtie heb ik een selectie gemaakt. Deze jongeren zijn allemaal tussen de twintig en de dertig jaar en ze hebben nog zeventig à tachtig jaar voor de boeg. Als ze pech hebben, zou ik daar bijna aan toevoegen. Maar zo zien ze dat zelf ongetwijfeld niet. Hoe gaan zij veranderen en versnellen? Praten over uitstervende ijsberen gaat ze – denk ik – niet motiveren. Maar wat dan wel?

Wat zijn ze op dit punt in hun leven aan het doen, hoe is dat zo gekomen, hoe kijken ze naar de wereld nu en naar de toekomst en wat kan ik van ze leren, welke positieve energie kan ik aftappen? En zeker ook: hoe houden ze hoop? En mag ik wat van die hoop? En waar zitten juist de raakvlakken tussen deze mensen en mijzelf?

Mag ik beginnen met wat ijzersterke wapens tegen klimaatdesinformatie? De Hogeschool van Utrecht heeft een soort toolkit gemaakt die we allemaal uit ons hoofd zouden moeten leren.

1. Klimaatdesinformatie is heel effectief omdat het heel vaak herhaald wordt, bijvoorbeeld op Twitter/X. Dat kunnen wij ook met informatie die wel waar is. Dus praat veel over de klimaatcrisis en alles wat daarbij hoort en verspreid betrouwbare en begrijpelijke informatie.
2. Ga de verspreiding van klimaatdesinformatie tegen. Ook als je er inhoudelijk tegen ingaat, herhaal je het toch weer. Zie punt 1.
3. Zorg dat je klimaatdesinformatie herkent. Ze hebben daar in Utrecht vijftien herkenbare drogredenen gedefinieerd, die we eigenlijk zonder nadenken zouden moeten kennen. Daar staan hilarische evergreens tussen als:
 - CO₂ is juist goed voor de plantjes.
 - Het klimaat verandert altijd al, dat is nu heus niet erger.
 - Klimaatwetenschappers zijn het niet eens (ze weten altijd wel een of andere halve zool te vinden).
 - In de middeleeuwen was het veel warmer.
 - Klimaatmodellen zijn maar modellen, daar zitten heel veel onzekerheden in.
 - Het IPCC, de NASA en het KNMI zijn corrupt en deze Nobelprijswinnaar zegt dat er geen klimaatverandering is.
 - Klimaatverandering is toch niet meer te stoppen.
 - Als we fossiele brandstoffen afbouwen, stort de samenleving in.

- Met bomen planten, airconditioning en kerncentrales komen we er ook.
- Wees toch niet altijd zo negatief.

Dat laatste is heel vaak tegen me gezegd. Net iets te vaak. Daar ga ik iets positiefs tegenover zetten. In de vorm van een boek. Met heel veel verhalen en gedachten en informatie... en hele goeie zin!

En om het af te leren, neem ik jullie nog heel even mee naar...

1973

In de musical *Wat een planeet* van Annie M.G. Schmidt en Harrie Bannink zingt Willem Nijholt met die prachtige, weemoedige stem een klein liedje met een grote voorspellende inhoud.

En toen
bleek alles maar een visioen
van een of and're gek te zijn

En toen
bleek ook dat laatste stukje groen
alweer een grijze vlek te zijn
Heel die mooie grote luchtballon
meegevlogen met de noorderzon

En nou
is alles even grauw
Als toen 't begon
Beton, beton, beton

En toen
was nergens meer iets aan te doen
er kwam een nieuw parkeerterrein

En toen
verdween dat ene stukje groen

te midden van de steenwoestijn
Overal, zo ver je kijken kon
Overal, tot aan de horizon

En nou
is alles even grauw
Als toen 't begon
Beton, beton, beton

Beton, beton, beton

Beton, beton, beton